

Ілля Пахомов,
старший викладач кафедри психології
Білоцерківського інституту неперервної
професійної освіти ДЗВО
«Університет менеджменту освіти»,
м. Біла Церква, Україна

ПРОФЕСІЙНІ ЦІННОСТІ ЗАСУДЖЕНИХ РЕЦИДИВІСТІВ, ЯКІ БЕРУТЬ УЧАСТЬ У ПРОГРАМАХ «ДУХОВНЕ ВІДРОДЖЕННЯ» ТА «ПРОФЕСІЯ»

Останнім часом набуває актуальності розробка програм диференційованого виховного впливу на засуджених. Міжнародний досвід в цій галузі свідчить про застосування корекційних програм для різних категорій засуджених: чоловіків та жінок, неповнолітніх та дорослих, іноземців, аборигенів, вперше засуджених та рецидивістів, вбивць та гвалтівників, наркозалежних тощо. В Україні вже активно застосовуються програми диференційованого виховного впливу, які спрямовані насамперед на залучення засуджених до корисної зайнятості та зміну їх спрямованості з кримінальної на просоціальну, формування цінності праці. А для цього треба дослідити місце праці у системі ціннісних орієнтацій різних категорій засуджених.

Психологічні особливості ціннісних орієнтацій засуджених досліджували низка науковців: Б. Головкін та Я. Наваляна, І. Пахомов, В. Третьяченко, Т. Харченко та інші. Вони встановили, що найбільш значущими для засуджених є такі термінальні цінності, як: сім'я, здоров'я, друзі, свобода та активне життя; а також інструментальні цінності: тверда воля, самоконтроль, відповідальність, акуратність та освіченість. Але відмінності ціннісних орієнтацій засуджених рецидивістів, які беруть участь у різних програмах диференційованого виховного впливу ще не були об'єктом наукового дослідження.

Мета дослідження – проаналізувати місце праці у системи ціннісних орієнтацій засуджених рецидивістів, які беруть участь у програмах диференційованого виховного впливу «Духовне відродження» та «Професія».

Завдання дослідження: дослідити ціннісні орієнтації засуджених рецидивістів до та після проходження програми диференційованого виховного впливу «Духовне відродження»; дослідити ціннісні орієнтації засуджених рецидивістів до та після проходження програми «Професія».

Дослідження ціннісних орієнтацій засуджених рецидивістів Білоцерківської виправної колонії (№35) проводилося за допомогою методики М. Рокича (адаптація А. Гоштаутаса, А. Семенова, В. Ядова та Д. Леонтєва), одними з цінностей якої є «цікава робота» та «працьовитість».

В процесі дослідження ми поділяли засуджених рецидивістів на три групи, одна з яких була експериментальна (ЕГ) та дві контрольні (КГ1 та КГ2). До ЕГ входили православні засуджені, які беруть участь у програмі диференційованого виховного впливу «Духовне відродження» (53 особи, ЕГ1 – до проходження програми, ЕГ2 - після), до КГ1 – православні засуджені, які не беруть участі у

цій програмі (50 осіб, КГ11 – до проходження програми, КГ12 - після), а до КГ2 – засуджені, які беруть участі у програмі «Професія» (45 осіб, КГ21 – до проходження програми, КГ22 - після).

Нажаль, цінність «цікава робота» не потрапила до переліку найбільш значущих для засуджених усіх груп. До цих цінностей потрапили наступні: здоров'я, матеріально забезпечене життя, свобода, вірні друзі, життєва мудрість та розваги. Тобто матеріально забезпечене життя є значущою цінністю для переважної більшості засуджених, тоді як праця – ні, тобто вони прагнуть до збагачення кримінальними шляхами. Цінність «цікава робота» потрапила до переліку менш значущих для засуджених цінностей разом з наступними: впевненість у собі, продуктивне життя, активне життя, любов, краса природи та мистецтва.

Більшість засуджених (60,4%, 58,0% та 55,6%) постійно не працювали на волі, тому гроші є другою за значущістю для них цінністю. Незважаючи на те, що переважна більшість засуджених (81,1%, 82,0% та 82,2% відповідно) мають професію (як правило, робітничу), лише третина їх (39,6%, 42,0% та 44,4%) постійно працювали на волі, і лише третина їх (34,0%, 34,0% та 40,0%) прагнуть працевлаштуватися після звільнення.

Серед яких лише деякі (3,8%, 4,0% та 6,7%) мають вищу освіту, а значна їх частка (18,9%, 20,0% та 15,6%) – неповну середню. Серед основних планів засуджених після звільнення: здобути освіту та професію (37,7%, 40,0% та 15,6% відповідно), влаштуватися на роботу (34,0%, 34,0% та 40,0%), налагодити відносини з рідними (28,3%, 26,0% та 24,4%).

Щодо працевитості, незважаючи на те, що більшість засуджених (81,1% ЕГ, 82,0% КГ1, 82,2% КГ2) мають професію (як правило, робітничу), меншість їх (39,6%, 42,0% та 44,0% відповідно) постійно працювали на волі, і лише третина (34,0%, 34,0% та 40,0%) прагнуть працевлаштуватися після звільнення.

Із засудженими ЕГ проводилася психокорекційна робота: вони не тільки регулярно відвідували релігійні заходи, але й проходили спеціальну психокорекційну програму «Формування православних цінностей». Засуджені КГ1 лише відвідували релігійні заходи, а засуджені КГ2 здобували професію у професійному центрі при виправній колонії.

В результаті проведення психокорекційної програми із засудженими ЕГ у них відбулися значні зміни в ієрархії термінальних цінностей, чого не відбулося в КГ1 та КГ2. Це свідчить про ефективність психокорекційної програми формування православних цінностей в напрямку зміни ієрархії термінальних цінностей засуджених, тоді як відвідування релігійних заходів та здобуття професії у навчальному центрі до суттєвих змін не призвело.

Для засуджених ЕГ11, КГ11 та КГ21 цінність «працевитість» не належить до найбільш значущих інструментальних цінностей.

В результаті проведення із засудженими ЕГ психокорекційної програми відбулися значущі зміни в ієрархії їх інструментальних цінностей, чого не відбулося в КГ1 та КГ2. Це також свідчить про ефективність психокорекційної програми в напрямку зміни ієрархії інструментальних цінностей засуджених, тоді як відвідування релігійних заходів та здобуття професійної освіти у

професійному центрі суттєво їх не змінило.

Значущість майже всіх показників критерію Колмогорова-Смірнова для термінальних та інструментальних цінностей засуджених ЕГ, КГ1 та КГ2 не перевищує 0,05, тому для встановлення значущих відмінностей між вибірками доцільно застосовувати непараметричні критерії.

За допомогою непараметричного критерію Вілкоксона виявлено значущі відмінності між засудженими ЕГ1 та ЕГ2 за цінностями «цікава робота» та «працьовитість». Значущих відмінностей між засудженими КГ11 та КГ12 за цими показниками не виявлено, так як і між засудженими КГ21 та КГ22. Це свідчить про ефективність психокорекційної програми у напрямку зміни цінностей православних засуджених ЕГ, чого не відбулося у засуджених КГ1 під впливом відвідування богослужінь та у засуджених КГ2 в процесі здобуття професії у професійному центрі.

З метою встановлення зв'язку між термінальними та інструментальними цінностями засуджених ЕГ, КГ1 та КГ2, а також їх віком та кількістю судимостей був проведений кореляційний аналіз. Проведений кореляційний аналіз дозволив нам визначити групи взаємопов'язаних інструментальних та термінальних цінностей засуджених різних груп, серед них дбайливість та працьовитість (всі групи, крім ЕГ1 та КГ22). Тобто, працьовита людина дбає про інших та навпаки.

Також ми розраховали коефіцієнти рангової кореляції Спірмена для аналогічних ціннісних орієнтацій засуджених різних груп. Тісний зв'язок було виявлено між аналогічними цінностями «цікава робота» та «працьовитість» КГ11 та КГ12 (значення коефіцієнтів рангової кореляції Спірмена 0,63 та 0,69), тоді як у засуджених ЕГ1 та ЕГ2 тісного зв'язку між ними не виявлено. Це свідчить про істотні зміни у термінальних та інструментальних цінностях засуджених ЕГ, чого не відбулося у засуджених КГ1 та КГ2.

Найбільші значущі показники рангового коефіцієнту кореляції Спірмена отримані між аналогічними цінностями «цікава робота» та «працьовитість» наступних груп засуджених: ЕГ1 та КГ11 (0,99), ЕГ1 та КГ12 (0,99), ЕГ1 та КГ21 (0,99), ЕГ1 та КГ22 (0,99), КГ11 та КГ12 (0,99), КГ11 та КГ21 (0,99), КГ11 та КГ22 (0,99), КГ12 та КГ21 (0,99), КГ12 та КГ22 (0,99), КГ21 та КГ 22 (0,99). Тобто, значущість цінностей майже усіх груп засуджених (крім ЕГ2) дуже схожа, що свідчить про тотожність цінностей православних засуджених, які не беруть участі у психокорекційній програмі, та цінностей засуджених, які здобувають професійно-технічну освіту. Значущість цінностей засуджених ЕГ2 значно відрізняється від усіх інших груп засуджених, що свідчить про ефективність психокорекційної програми в напрямку їх зміни.

З метою класифікації термінальних та інструментальних цінностей засуджених ЕГ та КГ проводився кластерний аналіз методом міжгрупових зв'язків із застосуванням інтервальної міри «квадрат відстані Евкліда». Виявлено значущі відмінності між кластерами термінальних та інструментальних цінностей засуджених ЕГ1 та ЕГ2, чого не відбулося у засуджених КГ1 та КГ2, що свідчить про ефективність психокорекційної програми формування православних цінностей та неефективність зовнішньої релігійності та програми підготовки до звільнення у цьому напрямку.

Кластерний аналіз показав, що лише в ЕГ2 було виявлено кластер «Професійні цінності», до якого відносилися наступні цінності: цікава робота, дисциплінованість, працелюбність та освіченість. Тобто, у засуджених, які пройшли психокорекційну програму «Формування православних цінностей», професійні цінності значно більш сформовані, ніж у засуджених, які здобувають професійно-технічну освіту.

З метою зниження розмірності термінальних та інструментальних цінностей засуджених ЕГ та КГ проводився факторний аналіз методом головних компонент із застосуванням методу обертання «варімакс з нормалізацією Кайзера» та визначення міри вибіркової адекватності Кайзера-Меєра-Олкіна та критерію сферичності Бартлетта. Графік власних значень факторів термінальних та інструментальних цінностей засуджених ЕГ та КГ свідчить про оптимальну їх кількість, яка дорівнює двом. Ці два фактори разом складають 99,7% загальної дисперсії. Міра вибіркової адекватності Кайзера-Меєра-Олкіна дорівнює 0,63, а значення критерію сферичності Бартлетта – 0,00, що свідчить про достатність такої кількості факторів.

Найбільші навантаження за фактором «ЕГ1, КГ1 та КГ2» мають цінності «цікава робота» та «працьовитість» засуджених майже усіх груп (крім ЕГ2), за фактором «ЕГ2» – лише цінності засуджених ЕГ2. Це свідчить про подібність структури цих ціннісних орієнтацій усіх досліджуваних груп на етапі констатувального експерименту, а також про значущі зміни їх у засуджених ЕГ під впливом психокорекційної програми формування православних цінностей, чого не відбулося у засуджених КГ1 та КГ2.

В результаті порівняння цінностей «цікава робота» та «працьовитість» засуджених ЕГ та КГ виявлений схожий вміст деяких факторів. У більшості груп є фактор «Професійні цінності» (цікава робота, відповідальність, дисциплінованість).

Висновки і перспективи подальших розвідок даному напрямку.

1. Професійні цінності («цікава робота» та «працьовитість») не є найбільш значущими для усіх груп досліджуваних засуджених.

2. В більшості груп засуджених виявлені взаємопов'язані цінності: «дбайливість» та «працьовитість». Тісний зв'язок було виявлено між ними у засуджених КГ11 та КГ12, а також КГ21 та КГ22, чого не виявлено між цінностями засуджених ЕГ1 та ЕГ2.

3. Кластер «Професійні цінності» («цікава робота» та «працьовитість»), виявлено лише у групі засуджених ЕГ2.

4. У кожній групі засуджених є фактор «Професійні цінності» (цікава робота, дисциплінованість та відповідальність).

Таким чином, в результаті проведення із засудженими ЕГ програми формування православних цінностей у них відбулися значущі зміни в ієрархії термінальних та інструментальних цінностей, чого не відбулося в КГ1 та КГ2, що свідчить про її ефективність, чого не можна сказати про відвідування релігійних заходів та програму диференційованого виховного впливу «Професія».

Подальші розвідки цього напрямку можна проводити щодо особливостей смисложиттєвих орієнтацій засуджених рецидивістів, які беруть участь у програмах диференційованого виховного впливу «Професія» та «Духовне відродження».